

Фільм і глядач у пошуках взаємності: 2013–2014 роки

Лариса Брюховецька

Кадр із фільму «Так закінчилось літо». Режисер Марина Рощина. Україна. 2013

Наші фільми в прокаті

2013 рік в нашому кіно врожайний. Ідея визначити кращі фільми року в кількох номінаціях була своєчасна, адже змагальність у середовищі митців – річ необхідна. В Україні немає щорічного національного кінофестивалю: спершу фільмів бракувало, потім – бажання, а наміри запровадити «нашого Оскара» швидко згасали. Ініціативу взяла на себе Національна Спілка кінематографістів. Гран-прі та приз найкращому п/м ігровому заслужено дісталися «Хайтармі» Ахтема Сеїтаблаєва вже увінчаній «Нікою» в Москві. Інші нагороди такими незаперечними не стали. На Одеському МКФ нагороджені спілчанською відзнакою залишились непоміченими і, якщо судити за кислим оглядом у популярному інтернет-виданні, в конкурсі подій узагалі не було. Окрім нагороди за творчість Кірі Муратовій. Та від нагород перейдімо до основної сфери існування кіно, за два десятиріччя майже забутої нашими кінематографістами. Три роки тому Михайло Ілленко разом зі своїм героїчним льотчиком на ім'я ТойХтоПройшовКрізьВогонь протаранив неприступну фортецю кінопрокату й довів непатріотичним прокатникам, що наш глядач таки ходить на українські фільми. У наступні два роки «Хайтарму», «Вічне повернення», «Креденс», «Параджанова», «Івана Силу», «Трубача» показали в кінотеатрах, і якою б не була сума виручених коштів, їхня поява на ринку була важлива. А фільми Ахтема Сеїтаблаєва і Кірі Муратової викликали значний інтерес і за рубежом, про що засвідчують нагороди. Але найсвіжіша сенсація – успіх у прокаті «Поводиря» Олеса Саніна.

Кількісний вибух як ілюзія

Поняття «критика» зникло з обігу разом із блокуванням фільмів, випущених в Україні. Критику анулювали: фахівців позбавили трибуни, права голосу, отже, і впливу. Нові покоління кінематографістів такою втратою не переймалися: навіщо їм чийсь оцінки фільмів, достатньо, що вони самі їх вважають шедеврами, а хто з цим не погоджується, є «старими маразматиками». Про скромність забуто і замість фахових рецензій на всіх медійних перехрестях запанувала самореклама, яку підтримують не обтяжені знаннями телерепортери. Додатковим аргументом для самообману ставало відзначення коротких стрічок на МКФ: глядачеві не обов'язково було ті стрічки дивитися, хіба що трейлер. Глядач мав повірити в їхню якість на слово. Таким чином поступово відбулася підміна: глядачам замість фільмів пропонували інтерв'ю з режисерами, які могли нести яку-завгодно ахінею, та це вже не мало значення.

Але кіно бере відлік не від сучасних трейлерів. Щоб «піднятися до висот суто критичного підходу» (за висловом Андре Базена), потрібні знання. Без знання світового кіно зрозуміти, чим наші скромні фільми цікаві у широкому контексті, неможливо. У країнах, де нові фільми дістають не з Інтернету, а цивілізовано купують, де кінематографіст не повноцінно – з глядачами і критикою включно, – диктату невігласів немає. У нас же відсутність професійних оцінок вважається досягненням.

Критика – це інструмент формування думки, аналітичної експертизи, зрештою, допомога кінематографістам, яким потрібна аргументована оцінка. Згадану руйнацію інсти-

Кадр з фільму «Перший крок у хмарах».
Режисер Аліна Горлова. Україна, 2013

туту критики з 2010 року супроводжувала і державна політика в кіно. У «Каталозі українських фільмів за 2012–2013 роки», випущеному Центром Довженка, зафіксовано багато назв. Стали пишатися кількістю. Але що це означає? По-перше, перехід на цифрові технології здешевив і зробив значно доступнішим кіновиробництво. Якщо це і призвело до кількісного росту, то якість розвіює ілюзію досягнень. Однак для тих, хто ділив державні кошти, мотиви формування стратегії «розвитку» перебували в іншій площині. А хто скористався моментом, донині захоплюються керівником «Держкіно» від партії регіонів.

Тут доречно згадати слова Юрія Арабова про те, що в російському кіно з 2010 року «відбулася чергова монополізація. Призначили мейджорів, які одержують прямі гроші з держбюджету». Співпраця «Агентства з питань кіно України» з кінематографією РФ була тісною, відомство багато в чому наслідувало сусідів. Тож мейджори не забарилися і в нас. Їхня монополія тривала до березня 2014-го. Але якщо російське кіно служить імперській меті, приниженню інших народів, то сенс роботи наших мейджорів збагнути важко. Як і те, за якими критеріями державні кошти розподілялися в Україні. Її величність інтрига захищала від критичних оцінок фільми, профінансовані «Держкіно». На стадії проектів рішення приймали нібито експерти, але разом з тим основна енергія цієї державної структури йшла не на досягнення художньої якості, а на власний піар (знову-таки, тим, хто тоді ділив державні кошти, ні якість фільмів, ні їх фахові оцінки не були потрібні – мотиви формування стратегії «розвитку» перебували в іншій площині). Поживою для преси були плани щодо «Оскара» (2013 року на цю перспективу призначили фільм «Параджанов»). Амбіції мали переконати громадськість у тому, що король не голий. Піар не допоміг: бажане видавалося за дійсне – «Оскар» був ілюзією. 2014-го вже комітет, що висував, став заручником режисерських амбіцій.

Не вірю!

Коли переглядаєш деякі підтримані державою фільми, виникає враження, що їхні творці не освоювали профе-

сії. Зразком безпорадності і в драматургії, і в режисурі, є псевдоідилія під назвою «Love me» (режисери Марина Ер Горбач та Бахадир Ер, спільне українсько-турецьке виробництво). Юнак, що приїхав до Києва з Туреччини, впродовж фільму не зводить очей з дівчини-повії. Запропоновані колізії настільки анемічні, що підстав повірити в екранне кохання не дають. Держкіно виділило на це кошти, очевидно, маніфестуючи підтримку наших повій, які без найменших зусиль полонять іноземців.

Щодо переконливості, то її вважають чимось зайвим і режисери з досвідом, бо своє завдання бачать у «приколах» (не плутати з дотепністю). Дмитро Томашпольський та Олена Дем'яненко запропонували стрічку «F 63.9 Хвороба кохання» (в прокаті – з листопада 2014). Як впливає з фільму, кохання здатне перемагати закони фізіології і навіть таку хворобу, як сифіліс. У стрічці немає романтики, кохання включено в залізний реалізм медичної сфери. Героїня – фаховий венеролог, безстрашно йде на експеримент: вступає у статеві зносини з чоловіком – космонавтом на прізвище Чайка, в якого діагностовано згадане венеричне захворювання, хоча три роки, перебуваючи на орбіті, він не мав статевого життя. Експеримент удался: хвороба зникає, а викладач медінституту – світило у дослідженнях цього захворювання – без заминки дає цьому наукове пояснення. У фільмі пояснять також, чому персонаж Чайку спіткало таке лихо. Його колега жіночої статі шлях до своєї кар'єри проклала через ліжко, і ще три роки тому заразила його, однак, як стверджує науковець, організм Чайки впорався, от тільки вихід у відкритий космос став стресом – тож хвороба і прокинулася. Повірити в цю «логіку» (якщо навіть це специфічний гумор) можна було б, якби нам пояснили, чому та космонавтка, носій інфекційної хвороби, сама здоровісінька та ще й чинить усілякі капості й ось-ось полетить у космос з нашим героєм? Пояснень не передбачено: автори й так нагромадили усілякого, показавши заодно, чим займаються космонавти на орбіті (чого там приховувати!). Та скільки не громад безглузвих фантазій, довіри не виникне.

Невпинно-нудний потік життя

Від сексуального псевдонатхнення до прози життя нас ведуть короткометражки початківців. У тих, що не потонули в альманахах, можна розгледіти певні тенденції. Насамперед у виборі об'єкта. Вихоплений із життєвого потоку якийсь момент в житті нічим не примітного персонажа розглядається, немов під мікроскопом. Немає усвідомлення, що художня правда не тотожна правді реальній. Тенденція реалізму пов'язана з ширшим контекстом, і не тільки мистецькими уподобаннями, а й тим, що можна означити як симптом суспільства споживання: людина не виходить за межі реального, тобто матеріального, то навіть марнувати час на фантазії чи інші «позбавлені користі» речі. Тож момент фіксується посилено, і сам фільм починає нагадувати стоп-кадр. І все-таки в окремих випадках можна прочитати послання автора. Навіть окреслюється певна, хоч не завжди виразна історія, а головне – надається мож-

ливість пізнати людину. А якщо є людина, то проявляються й психологічні колізії. Вони і змушують уважніше придивитися до 15-хвилинної стрічки **«Перший крок у хмарах»** (автор сценарію і режисер Аліна Горлова, оператор Олексій Кучма). Йдеться про нудьгу буденності. Зумисно підкреслено натуралізм непривабливого побуту (судячи за краєвидом – це середньостатистичне містечко на сході країни). На обличчі героя (Олексій Колесник) – вираз огиди, він щось їсть, мовчазна дружина чаклує над м'ясорубкою (обличчя не видно, підкреслено сам «процес»). Маємо портрет гнітючих буднів. Темпоритм посилює відчуття, що життя не вдалося. Чоловік виходить у незатишний двір, сідає за стіл, в його очах – порожнеча. В територію нудьги несподівано вривається чоловік такого ж наближеного до старості віку (Петро Бенюк), тільки значно жвавіший, і, долучивши ще одного компаньйона, веде обох за колії, в посадку. Їхніми очима ми споглядаємо еротичну сцену (затягну чомусь серед білого дня...). Прибульці брутально порушують ідилію і ретируються. Але усі троє починають переоцінювати свою агресію. Сидячи за тим же столиком у дворі, каються. Справді, в душах, зачумлених буденністю, накопичується невмотивоване зло. Звісно, глядачеві треба постаратися, аби це прочитати. Сприяють хороші, досвідчені актори: Олексій Колесник, Петро Бенюк, Сергій Малюга. У юних персонажів скромніша роль, хоча на них тримається конфлікт. Аліна Горлова, яка народилась в Запоріжжі, та Олексій Кучма проявили вміння творити атмосферу, що немало важить у кіно і свідчить про вміння запалити інших учасників зйомки.

Кар'єра чи кохання?

Вірогідність (не натуралізм) є у фільмі **«Так закінчилось літо»** (автор сценарію і режисер Марина Рощина). Вона – у стосунках юнака з близькими. Ми не знаємо нічого про Андрія (Андрій Бучко), окрім імені й того, що мешкає у провінційному містечку з матір'ю (батьки розлучені) й любить їздити зі своєю дівчиною на мотоциклі. Стрічка нагадала колізію «Довгих проводів» Кіри Муратової, з тою різницею, що там розлучена жінка була в істерії, а тут жінка спокійно відпускає дорослого сина до батька. Ірина Мельник зіграла тактовність і розуміння матері, що в місті в сина більше шансів почати трудову кар'єру. Однак син швидко повертається. Поїздка до батька (Володимир Задніпровський), звичайно, справить на нього враження. Але ні спосіб життя батька, ні його молода дружина, ні його енергія і навіть радісне збудження від їхньої зустрічі не знімуть натягнутості в стосунках, що особливо відчувається в епізоді з батьковою дружиною: хлопець хоче якомога швидше залишити цей дім. Повертається він додому вночі – дивиться, як мирно спить мати. Зустріч з коханою, з якою в нього повне порозуміння, доповнить внутрішній портрет героя. Контраст між стосунками справжніми і фальшивими, між світом зрозумілим, неவிбагливим та світом амбіцій (що було, зокрема, показано на вечірці у батьковому домі) і став змістом фільму. Такому прочитанню сприяла майстерність досвідчених акторів.

Олексій Зубков у фільмі **«F 63,9. Хвороба кохання»**.
Режисер Дмитро Томашпольський. Україна, 2013

Страсті за Войтком

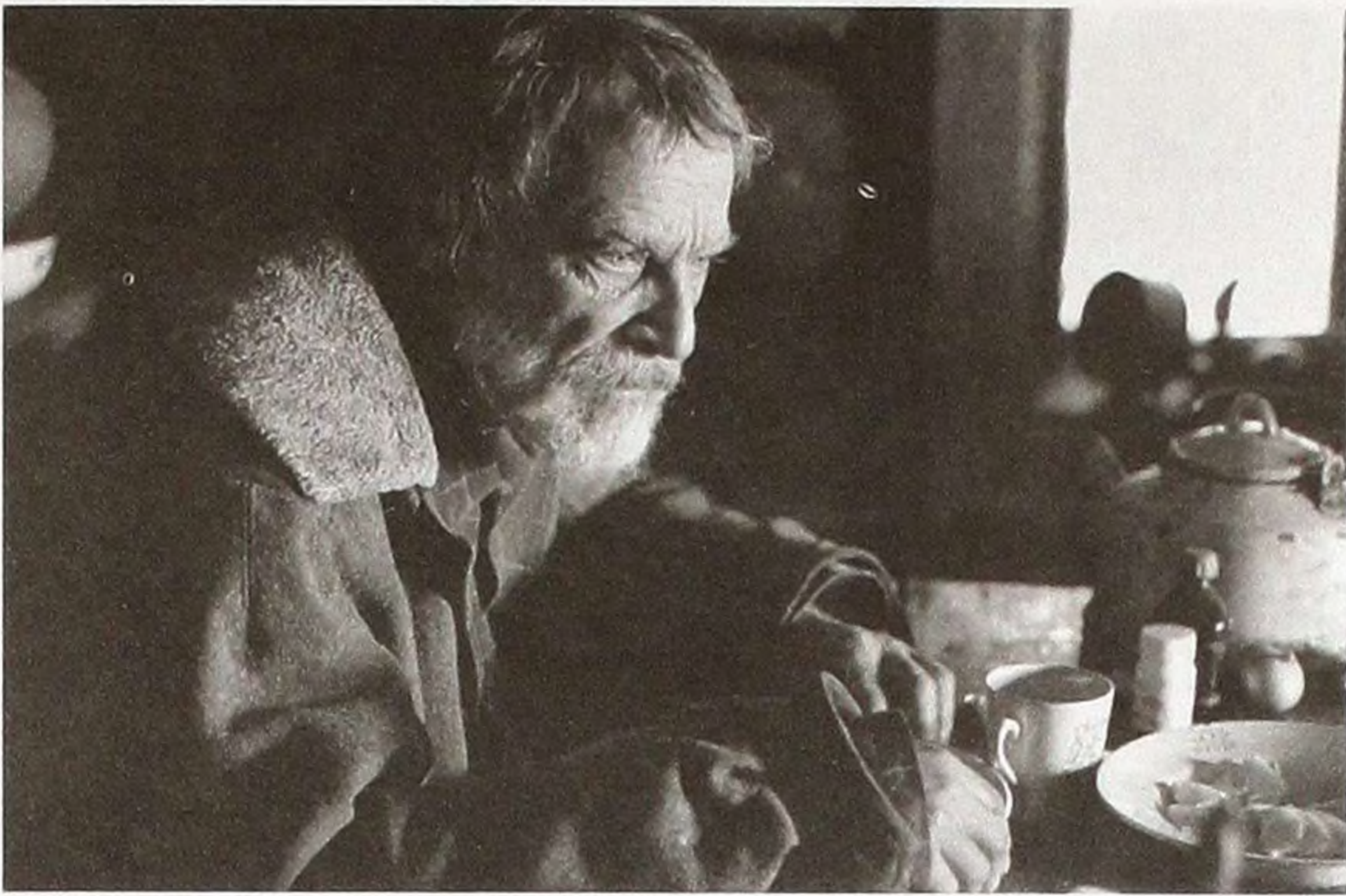
Перед прем'єрою двогодинного фільму «Брати. Остання сповідь» 31 жовтня в кінотеатрі «Київ» Вікторія Трофименко сказала хороші слова про знімальну групу, з якою працювала, кінооператор Ярослав Пілунський відзначив труднощі зйомок у Карпатах, коли треба було щодня пішки підніматися в гори з усім спорядженням, виконавиця головної жіночої ролі Наталка Половинка підкреслила стійкість духу українців, які стояли на Майдані і нині стоять на блокпостах, захищаючи Україну від агресора. Їй вручили приз за найкращу жіночу роль, здобутий на Московському МКФ і переданий з Москви.

Картина визнана притчею і вже має кардинально відмінні прочитання: від притчі про святість услід за книгою «Джмелиний мед», за якою стрічку знято¹, до твердження, що це класична притча, яка на прикладі двох братів визначає природу, характер, перспективи захворювання цілої нації. Їй хоча першоджерело шведське, а це означає, що ворожнеча братів не виключена і в інших націй, російський рецензент категоричний: «природа нинішнього громадянського конфлікту як під мікроскопом: (...) в долі гуцульського хутора, як у краплі води, вся історія сьогоденної України»². Та можливі й інші прочитання: твір про сенс людського життя.

З героїні Наталки Половинки варто почати. Нагороду вона заслужила, якщо взяти до уваги труд героїні в догляді за безнадійно хворим дідом. А ще вона вислухала його останню сповідь. Завдання важке – фізично і морально. Половинка приваблює благородним спокоєм, показавши, на які жертви заради чужих людей може піти жінка (це перегукується із самовідданістю українок в час навязаної нам війни). Окрім милосердя і природного дару чинити добро, про героїню нічого невідомо: хворому вона пояснила, що є письменницею, пише книжку про святого Христофора. З короткого епізоду можна зрозуміти, що вона розповідає у церквах ми-

¹ Тетерюк Марія. Притча про святість. // «Кіно-Театр». – 2015. - № 1.

² Митина Дарья. «Брати. Остання сповідь». – URL: www.Echo.msk.ru/blog/mitina_daria/1344666-echo

Олег Мосійчук у фільмі «**Брати. Остання сповідь**».
Режисер Вікторія Трофименко. 2014

рянам про засади Христового вчення. Там вона і дізнається про братів.

На екрані – життя не кіношне, а реальне, розквіт реалізму з виходом у натуралізм. Втім, фізіологічні подробиці перебігу хвороби глядачів не шокують – сучасне кіно, яке переводить фокус із психології та інтелекту на фізіологію в різних її проявах, нас до них привчило, нинішні фільми можна показувати майбутнім медикам як наочність.

Дістатися в гори можна тільки на тракторі. А після великого снігопаду настає повна ізоляція, відірваність від світу. В хатині старого Войтка камера уособлює погляд героїні, переводячи його від лушпиння на столі до закіптюженого посуду на лаві і почорнілих від пилюки кахель: якщо хто не бачив помешкання чоловіків, які живуть без жінок, то воно – у фільмі. Побут епатажний, і жінка спершу хотіла якнайшвидше вибратися з цієї занедбаності, але через глибокий сніг довелося залишитись. Лопатою вона прочищає стежку до туалету, провалюючись у снігу, йде до сусідньої хатини, де Станіслав передає «дарунок» братові – вбиту кішку. Цю депресивність було б неможливо витримувати, якби не довколишня природа. Камера (погляд героїні) фіксує красивий зимовий краєвид. Поступово жінка вичищає хатину від багаторічного бруду, перебілизну, готує їсти. Доглядаючи за хворим, дізнається історію ворожнечі між братами (минуле подано флешбеками). Пережита трагедія, що розігралась на очах братів, понівечила їхню психіку. Але ніхто з них нікуди не подався після смерті сина і жінки, вони ще більше вкоренились у взаємній ненависті. Минуле, зняте переважно влітку, серед соковитої зелені, немовби контрастує з основною сюжетною лінією – холодною, зимовою, – де панує песимізм і невідворотність смерті.

Жити зосталося краплину, хвороба наступає. Очікування смерті поєднується в обох з бажанням пережити іншого. Однак виснажений, немічний Войтко, дізнавшись про смерть брата, зміг видертися у снігах на дошку з виступами й повиснув на ній у вигляді розп'яття (яким чином – не показано). Виразні алюзії. Актор Олег Мосійчук вражаючий у стані хвороби й умирання – з клінічною точністю пере-

дав стан свого персонажа, але таке завершення ролі хоч і ефектне, але неправдоподібне. Зовні він нагадав Міхаеля Ханеке: пооране зморшками лице, в очах і поведінці – внутрішня зла сила, впертість. Все його єство зосередилось на тому, щоб виграти змагання з братом-суперником.

Молода режисерка запропонувала глядачам територію смерті. Смерть на екрані в різних варіантах фігурує з початку існування кіно, бо це те, чого уникнути не можна. Але якщо раніше перебіг хвороби і вмирання залишалися за кадром, то нині тема, вирішена у побутовому натуралізмі й деталізації, стала насланням сучасного кіно. Згадати жінку після важкого інсульту в «Любові» Ханеке. Глядач має сам вирішити, в чому проявляється любов: у терплячому жертвовному догляді за немічною людиною чи в припиненні її страждань? Евтаназія суперечить християнськими постулатами, як і клятві Гіппократа: не можна вбивати приреченого. Звісно, чисті й акуратні апартаменти у фільмі «Любов» з хатинами братів порівнювати не доводиться. Але обидві стрічки єднає натуралізм та думка, як допомогти померти. У «Братах» чотири смерті: безглузда загибель сина, самогубство дружини, брати вмирають від старості й хвороб. Та й на порозі відходу вони не миряться і не прощають одне одному вільні і невільні кривди. Врешті жінка повідомляє Станіславу, що Войтко сконав, і обидва вмирають одночасно. Героїня тягне на плечах Войтка до хатини Станіслава і кладе на ліжку поруч, аби хоч тепер настало примирення. Камера Ярослава Пілунського раз по раз виринається з цього залятого простору: величчю Карпат вона і милується, і викликає щось тривожне.

Варто оцінити близькість до автентики, психологічну й натуралістичну вірогідність. Разом з тим ізолюваність, відсутність інших людей у показаній історії допомагають авторам провести лабораторно чистий дослід, заглянути у світ без любові. Увага до деталей, майстерна операторська робота, органічність акторів дозволяють віднести фільм до удач. Вікторія Трофименко взяла високу планку, надалі ж варто розширювати горизонти.

В огляді – незначна частина українських фільмів останніх двох років. На жаль, вони не дали яскравих особистостей. Герої не роблять вибору, вони втягнуті в якусь інертну течію. Фільми – про сучасну дійсність, але її гострі проблеми вони оминули (вважати, що «Брати» всього лиш віддзеркалюють взаємну ворожнечу українців, наслідком якої і є сучасний збройний конфлікт на Донбасі, може той, хто не бачить російської агресії в Україні). Парадокс: за всього реалізму й натуралізму, життя на екрані ніби сконструйоване. І все ж, хочеться вірити в перспективу Марини Рощиної, Аліни Горлової та Вікторії Трофименко. Вікторія Трофименко на прем'єрі запевнила, що завдяки фільму відкрила цікавих акторів, отримала шалену насолоду від роботи з ними. Справді, актори у фільмах згаданих режисерів забезпечили життєву наповненість у зображеній буденності та камерно-побутових колізіях. І добре, що професіонали знімаються у молодих, підтримують їхні перші кроки. Це можна вважати позитивною тенденцією в українському кіно, що обіцяє його подальше оздоровлення.